

BALLA D. KÁROLY

Ki marad le a luxushajóról avagy van-e nemzetstratégiánk?

Minden egész eltörött.
Ady

Kocsiút az éjszakában

Amikor – jó évvel ezelőtt – azt hallottam a Híradóban, hogy a magyar Külügyminisztérium kebelén belül *ad hoc* bizottság alakult, amelynek feladata az lesz, hogy *összehangolja* Magyarország európai integrációjával és a határon túli magyarság helyzetével kapcsolatos álláspontokat, elégedetten csettintettem: végre, hiszen, mint köztudott, *kétszer ad, aki gyorsan ad hoc*. Ám, ami a gyorsaságot illeti, már akkor súlyosak voltak a kétségeim: nem késett-e el máris ezzel az intézkedéssel a magyar vezetés, s nem akkor – négy-öt éve – kellett volna erre a problémakörre komolyabban odafigyelni, amikor az első aggodalmak megfogalmazódtak (éppen a határon túli magyarok részéről), másrészt meg azért tartottam az ügyet aggályosnak, mert ezúttal nem egy hegedűt meg egy brácsát kell összehangolni, hanem egy limuzin gyorsuló száguldasát kell összeegyeztetni a kátyúkon bukdácsoló kivilágítatlan szekér döcögésével. Ráadásul pontosan tudható, hogy a limuzin utasai roppant sietnek, mert mielőbb el kell érniük a 2002-es kilométerköig (ahonnan már állítólag felszállhatnak a luxushajóra), így alig hihető, hogy a szekérrel vagy azok néhány utasával vesződni fognak, főleg, ha esetleg kiderül, hogy a szekeret irányító kocsis talán nem is ugyanabba az irányba hajtja a lovakat, mint amerre a limuzin igyekszik.

Igy aztán féltő, hogy az *összehangolási kísérlet újabb disszonanciákat eredményez*. Azon a szekéren ugyanis sokféle utas ül, s nem kétséges, hogy a többség miféle hangnemű szólomokba kezdene, ha egyesekre például érvényessé válna a „kettős utas” intézménye, vagy kiderülne róluk, hogy bár szekéren ülnek, mégis limuzin-ülés van az ülepük alatt. Illetve, másrésztől, ama luxushajón győzelmi fanfárok helyett nem vészharangok kongatásával fogadják-e majd a bejelentést, hogy a végre megérkező limuzinnak nem is annyi az utasa, mint ahányan benne ülnek, hanem néhány leszakadt atyafi még döcög valahol az áramszünetes éjszakában egy rozoga társzekéren, felettébb gyanús társaságban.

Félretéve most már a „Kocsiút az éjszakában” szimbolikáját, szögezzük le: a magyarság több országba szakadtságának kedvezőtlen következményei közül az egyik legsúlyosabbikkal kell szembenéznünk akkor, amikor azt vizsgáljuk, milyen fejleményeket von maga után Magyarország betagolódása az európai katonai és politikai-gazdasági tömbökbe, miközben tényként kezelendő, hogy az elszakadt magyar nemzetrészeket magukban foglaló országok közül ezzel a csatlakozással egyik sincs szinkronban. A környező államok többsége, ha kisebb- nagyobb fáziskéséssel is, valószínűleg belátható időn belül maga is az integráltak közé fog tartozni, ám Magyarországnak akad olyan szomszéda is, amelynek erre a legkisebb esélye sincs.

Talán érthető, hogy ezen országok egyikének állampolgáraként sajátos nézőpontból tekintek azokra a problémákra, amelyekkel a magyarságnak szembesülnie kell a harmadik évezred fordulóján.

A válságból kitekintve

Magyarország európai integrációjának a kérdését a nemzet részeként értelmezett kárpátaljai magyarság kiszolgáltatott helyzetének kontextusába helyezve szeretném megvizsgálni.

Eközben tényként kezelt kiindulási pontom az, hogy a kárpátaljai magyarság helyzete válságosra fordult. Lélekszáma csökken¹, értelmisége kivándorol, a szülőföldjükön maradók döntő többsége pedig vegetálásra kényszerül: az Ukrajnában kialakult súlyos gazdasági krízis közepette permanens létbizonytalanságban küzd fennmaradásáért. Az etnikai határok elmosódásával és a szociális kiszolgáltatottsággal egyenes arányban mázsolódik el az itt élő magyarok nemzeti arculata, vesz el identitástudata.²

E pozícióvesztésnek három fő okát látom:

Először is az ukrán törvényekben biztosított egyéni és kollektív nemzetiségi jogok gyakorlása úgyszólván lehetetlenné vált az állandósult pénzhiány, a roppant kedvezőtlen gazdasági viszonyok miatt (például: működhetnek magyar iskolák, de télen nincs bennük fűtés, a pedagógusok még éhbérnyi fizetésüket *sem* kapják meg; sorra bezárnak a művelődési házak, községi klubok, könyvtárak; a magyarság-szervezetek fenntarthatósága, a lap- és könyvkiadás, a színház, a rendezvények lebonyolíthatósága – mind a magyarországi támogatásoknak van kiszolgáltatva; egyre csökkennek a termelési mutatók, mind nagyobb az energiahiány; stb. – ezek persze országos, és nem „magyar gondok”, de a kis létszámú kisebbség felmorzsolódását felgyorsítják, mert a nemzeti értékek megőrzésére, a jogok gyakorlására egyszerűen nincs mód). Tegyük ehhez még hozzá, hogy Ukrajna nemzetiségi politikájában is visszarendeződés tapasztalható: míg megalakulása után a fiatal állam meglehetősen toleranciával viseltetett a kisebbségek iránt, addig mára senki számára sem lehet kétséges, hogy a vezető körök nemzetállamban gondolkodnak, amikor pl. az új nyelvtörvény vagy az új oktatási koncepció tervezetét társadalmi vitára alkalmasnak találták.

Másodszor: nem állnak a helyzet magaslatán az ugyancsak alapvető hiányokkal küzdő nemzetiségi érdekvédelmi szervezetek sem: lelkesedésből ma már senki nem végez kisebbségi többletmunkát, így szervezeteink nem ritkán a közösség érdekeinek szolgálata elé helyezik önnön érdekeik védelmezését, s tevékenységük nagyobb hányadát mára saját legitimitásuk igazolására és kialakított működési kereteik (székház, iroda, gépkocsi, fizetett státusok stb.) fenntartására fordítják; erre pedig csak akkor nyílik módjuk, ha a „magyar ügy” mind több területét uralják, s igyekeznek a Magyarországról érkező támogatások újraelosztásának jogát mindinkább kisajátítani.

Harmadik helyen említeném a határon túli (így kárpátaljai) magyarság és az anyaország viszonyának rendezetlenségét, ellentmondásosságát, amely nem hogy megoldódni nem látszik, hanem Magyarország európai integrációja következtében még paradoxálisabbá válik.

¹ A statisztikai adatokat feldolgozó legújabb munkák közül ajánlom többek között Cserniczkó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* c. könyvét (Budapest, 1998).

² E jelenségekkel részletekbe menően foglalkoztam *Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében* c. tanulmányomban (*Magyar Napló*, 1999/szeptember)

Mert miről is van szó?

A kárpátaljai magyarságnak sorozatosan csalódnia kellett anyaországában: itt talán elegendő az annak idején jókora port kavart, az itt élők részéről fájdalmasan megélt, még az Antall-kormány által megkötött államközi alapszerződésre utalni (amelynek passzusai közé iktatták a területi igényekről való végleges lemondást, s ennek ellentételezéseként még az ukrainai magyar kisebbség autonómiára való jogát sem sikerült az okmányban rögzíteni) vagy arra, hogy a hivatalos Magyarország illetékesei többször is hangoztatták a kettős állampolgárság kizárását (itt sietve hozzáteszem, hogy ezt Ukrajna alkotmánya amúgy is lehetetlenné tenné), ugyanakkor még senki sem tudta megnyugtatóan és világosan – a frázisokon túl, konkrét elképzeléseket is vázolva – elmondani, hogy az európai tömbökbe csatlakozó Magyarország részéről bevezetendő idegenrendészeti szigorításokat (pl. vízumkényszer, magas biztosítási összegek, jogkorlátozások a munkavállalás területén stb.) hogyan lehet összeegyeztetni a határon túli, így kárpátaljai magyarság érdekeivel és igényeivel; miként lehet majd különbséget tenni az eleve potenciális bűnözőnek vagy legalábbis nem kívánatos elemnek tekintett *ukrán állampolgár*, illetve az anyaországával fizikai kapcsolattartásra törekvő *ukrajnai magyar ember* között; ha ilyen különbségtételre nincs mód (illetve, ha lenne is, ez a különbségtétel az eredetivel azonos fajsúlyú problémákat vetne fel), nos, akkor a határon való átkelés és a Magyarországon-lét minden „ukrán” számára egyformán szankcionálttá – és anyagilag kedvezőtlené, csak a jómódúak számára elérhetővé – válik, s így nehéz elképzelni, mik is lennének azok a sokat hangoztatott előnyök.

Epp ezért a kárpátaljai magyarság válságát nem enyhíti, hanem tovább súlyosbítja annak tudatosulása a lakosság körében, hogy néhány éven belül Csap és Záhony között húzódik majd Európa legáthidalhatatlanabb tektonikus vonala. Hiába hangzik el oly gyakran felelős nyilatkozók szájából az, hogy Magyarország EU-csatlakozása a határon túli magyarság számára is előnyökkel jár, mert az anekdotabeli Pista bácsinak, aki eddig hat államban élt már anélkül, hogy kimozdult volna Munkácsról, nos, neki még senki nem magyarázta el, melyek is lennének ezek az előnyök. Ő csak azt tapasztalja, hogy ha Magyarországra utazik, akkor az ukrán határon még magyarnak számít, aki rosszul beszél az államnyelvet, ám mire átér a Tisza-hídon, csodálatos módon átváltozik és a magyar határon már ukránnak tekintik; útlevele – és nem anyanyelve – alapján ítéli meg nem csupán vámos és rendőr, hanem minden hatóság és hivatal. Akit hivatalosan ma is idegenként, turistaként kezel anyaországa, s aki azt is tudja, milyen tortúra ma ukrán állampolgárnak Nyugatra kijutni, az hiheti-e, hogy néhány éven belül nem ugyanez vár-e rá akkor, ha csupán az „övéihez” siet.

Ismerjük persze a hangoztatott szólásokat, amelyek közül az első az, hogy a NATO-tag és EU-tag Magyarország nemzetközi tekintélyét latba vetve majd sokkal hatékonyabban léphet fel érdekeinkben. Nos, az ilyen előnyökkel való kecsegtetés meglehetősen nyugtalanságot kelt. Egyfelől a balkáni háború tanulságai számunkra inkább riasztóak, semmint biztosságérzetet keltőek, mert valahogy nem fér a fejünkbe, miként szolgálhatta a bombázás a vajdasági magyarok érdekeit, ha egyszer őket is bombázták (nemrégiben – a háború befejezése óta először – sikerült vajdasági írókollégáimmal találkozni; megerősítették azt, amit hasonló cipőben járó kisebbségként sejtettem: az egész bombázást – és abban Magyarország részvételét – gyalázatos dolognak tartják, mert az igazság lovagjainak képében fellépők a lakosságot büntették meg a vezetőik által elkövetett gaztettekért). Másfelől a hol megújuló, hol el-elcsituló szlovákiai és romániai magyarellenes állampolitikával szemben, úgy tűnik, a Nyugat – és annak

részeként Magyarország – tökéletesen tehetetlen. E kettő egybevetése nagyjából azt jelenti, hogy a csatlakozott anyaország addig nem képes határon túli kisebbségeit megvédeni, amíg népirtás nem történik az adott országban; ha ez megtörténik, akkor pedig úgy védi őket, hogy az ő városaikra is bombát szór.

Az előnyökkel való másik kecsgetetés azt hangsúlyozza, hogy a már integrálódott Magyarország eredményesen szorgalmazhatja a magyar lakossággal rendelkező szomszédos országok tagfelvételét. Ám esetünkben e kijelentésnek sincs valóságtartalma: Ukrajna (vagy akár Szerbia) EU-tagsága igen merész utópia, s ha sok-sok évtized múlva – szorgos szorgalmazások révén – realissá is válhatna, addigra minden bizonnyal megoldódik a kárpátaljai magyarság problémája – az érintett addigra megszűnik szerves népcsoportként létezni. Ezért a szomszédos országok csatlakozására való hivatkozás Kárpátalja vonatkozásában csak illúziókeltésre alkalmas, arra, hogy a rövid távon bizonyosan megmutatkozó negatívumokat elfedje.

Ugyane szempontból azt hinni is illúzió, hogy Magyarország (sajátos nemzetiségi beágyazottsága okán) kivételességet, különös elbírálást, halasztást, egyes EU-törvények érvényességének a felfüggesztését – úgynevezett *derogációkat* – kérhet és kaphat az EUtól. Ugyan ilyesmire a jogalapok is meglennének, de Magyarországnak szerintem *derogál* derogációkat kérni, mert *minta-csatlakozó* szeretne lenni és semmi olyat nem kíván tenni, amivel kockáztatná vagy legalábbis késleltetné felvételét. Magyarország a mielőbbi csatlakozás érdekében minden fizikailag teljesíthető követelményt és elvárást teljesíteni fog, sőt, ahogy a magyar mentalitást ismerjük: igyekszik majd *túlteljesíteni* őket. (Lásd Magyarország NATO-túlbuzgóságát.)

Mindezzel együtt könnyű belátni: Magyarország számára az európai csatlakozás létkérdés, s valószínűleg nincs más választása, mint az integrálódás; ugyanakkor ideje lenne hivatalos körökben is kijelenteni, hogy ez esetben az államérdek nem rendelhető alá a határon túli magyarság érdekeinek, azaz nem várható el egy tízmilliós országtól, hogy egy idegen állam döcögő szekerén vergődő százötven ezer kárpátaljai magyar miatt lemaradjon a luxushajóról.

Van a kérdésnek erkölcsi, érzelmi vonatkozása is. Csak aki saját bőrén tapasztalta, az a megmondhatója, milyen ambivalens érzés, milyen skizofrén állapot kárpátaljai magyarként határt átszelni, Magyarországon tartózkodni, netán valamit elintézni, hivatalos ügybe keveredni. Hosszasan sorolhatók lennének a példák, amelyek kisebbik része azt igazolná, milyen felemelő érzés magyarnak lenni a magyarok között, „otthon” lenni a magyarságban, milyen jó tapasztalni a segítőkészséget, szolidaritást; a példák nagyobbik része azonban azt mutatná be, milyen elutasítást, hátrányos megkülönböztetést, nem ritkán megaláztatást kell elszenvednie annak, aki ugyan magyar nemzetiségű, de útlevele szerint ukrán állampolgár. Ez a negatív tapasztalat csak növekedni fog a határőrizet erősödésével és az idegenrendészeti szabályok szigorodásával.

Mindez még kiszolgáltatottabbá teszi a kárpátaljai magyarságot, annak szinte minden rétegét. Nem titok, hogy ezrek, talán tízezrek élnek ma abból, hogy a határon kis motyójukat átcsempészve piacolnak (ezt nem jókedvükben teszik, hanem más megélhetési lehetőség hiányában), igen jelentős a Magyarországon hivatalosan vagy illegálisan munkát vállalók száma, s az értelmiségi elit számára is egzisztenciális kérdés az anyaországgal való rendszeres kapcsolattartás (magyarországi ösztöndíjak, meghívások, részvétel a nemzeti művelődés vérkeringésében, publikációs és kutatási lehetőségek stb.). Ha ezek az adottságok megszűnnek vagy korlátozódnak, anyagilag kedvezőtlené válnak – az újabb érvágást jelentene.

Végül még egy szempont.

Köztudott, hogy a kárpátaljai magyarság körében immár évek óta tartó újabb kivándorlási hullám észlelhető. Ennek ugyan első és legfőbb oka az ukrainai létfeltételek hiánya, ám emellett az áttelepülési hullám felívelésének másik kiváltója Magyarország közelgő EU-csatlakozása. Magyarok sokaságának végső elhatározásában igenis szerepet játszik az a körülmény, hogy belátták: néhány év múlva itt húzódik majd Európa szűrője, mérhetetlenül nehezebbé válik a kapcsolattartás, és *akkor* áttelepülni úgyszólván lehetetlen lesz. Ezért hát a dolog nem halogatható tovább. Persze nem állítható, hogy az EU-csatlakozás elmaradása vagy a kettős állampolgárság intézményének bevezetése megállítaná a migrációt, de valószínű, hogy sokak azért döntenek a lakhelyváltoztatás mellett, mert nem szeretnék annak a civilizációs szakadéknak a rossz oldalán maradni, amelyet ma még át tudnak ugrani.

Hogy mi lenne a megoldás?

Annak esélye, hogy Ukrajna belátható időn belül jóléti jogállammá és így az EU számára szalonképesé válik, elhanyagolhatóan csekély. Ugyanígy fölösleges lenne Kélt-Közép-Európa politikai térképének számunkra kedvező átrajzolhatóságában bízni. Illúzió azt hinni, hogy a kárpátaljai magyarság a jelen viszonyok közepette megerősödhet, gyarapodásnak indulhat (vagy akár csak nem sorvad-romlik tovább). Légyártat épít az is, aki azt hiszi, hogy az európai orientációt vett anyaország és a széleken leszakadó perem-magyarság viszonya mindenki számára megnyugtató módon rendezhető.

A helyzet rossz, de reménytelen.

Némi javulást egy átgondolt nemzetstratégia következetes érvényesítésétől várhatnánk. De:

Van-e nemzetstratégiánk?

Független és kételkedő, talán némi cinizmussal is beoltott kárpátaljai magyarként én úgy látom: ilyen stratégiával e percben nem rendelkezünk.

Az egymást váltó magyar kormányok kapkodnak, mint a matató ménkű. Megválasztásakor Antall József tizenöt millió magyar miniszterelnökének mondta magát, Horn Gyula beérte tíz és fél millióval (számítsunk átlagot?), Orbán Viktor pedig kijelentette, amit nélküle nem tudtunk volna, hogy a nemzet határai nem esnek egybe az országhatárokkal. Az Antall-kormány nagy érdeme, hogy állampolitikai szintre emelte a határon túli magyarság kérdését, de önmaga gesztusától meghatódva érzelmi szinten kezelte a problémát, és a gyakorlatban sok-sok baklövést követett el. A Horn-kabinet kitalálta a három prioritás abszurdumát (tudvalevő: a *prioritás* épp attól az, hogy csak egy van belőle), és érzelmi elfogódottság nélkül követte el és állandósította ugyanazokat a hibákat. Az Orbán-kormány még nem döntötte el, hogy ez ügyben pragmatikus kíván-e lenni vagy emocionális, de a határon túli magyarság kezelésének ellentmondásaiban nincs különösebb változás: a nyilatkozatok és a cselekvések nagyjából ugyanazoknak a legő-elemeknek a variálásából épülnek immár tíz esztendeje. Mint korábban, most is más elemek váltakoznak a szavakban, és másokat illeszt egymáshoz a gyakorlat. Miközben azt halljuk, hogy az anyaország fokozott felelősséget vállal a határon túli magyar közösségekért és maximálisan figyelembe veszi érdekeiket, aközben semmi sem változik – például – a tekintetben, hogy a kárpátaljai magyar ember Magyarországon továbbra is turistának számít, s hogy vámos, határőr, rendőr minden további nélkül „leukránozza”. Miközben állandóan elhangzik, hogy Magyarország a határon túli

magyarok helyben maradásában érdekelt, aközben egyrészt intenzíven folyik az agyelszívás (az anyaország láthatóan a kárpátaljai fiatalok magyarországi tanulásának támogatását preferálja az otthon maradók továbbtanulásának támogatásával szemben), másrészt a „helyben maradást” a hatóságok úgy értelmezik, hogy akadályozzák-lassítják a kárpátaljai magyarok beutazását az országba, s hogy az idegenrendészeti törvények alkalmazásában nincsenek tekintettel magyar nemzetiségükre.

Azaz: hiányzik az a nemzetstratégiánk, amely megoldotta volna, de az is, amely legalább terveket dolgozott volna ki a probléma megoldásra: hogyan lehet a „határon túli magyar” státust kiemelni a „turista”, a „devizakülföldi”, az „idegen” fogalomköréből. A határozottságot, amellyel a magyar politikai vezetés elveti a kettős állampolgárság lehetőségét, a határon túli magyarság *negatív üzenetként* értelmezi, amelyet nem enyhít, nem tesz elfogadhatóvá valamilyen más státus kilátásba helyezése. Ez a kérdés Magyarország EU-csatlakozásával különösen élessé válik: a vízumkényszer farkasa már a kertek alatt jár. (Közbevetőleg: Szlovákia törvényt hozott a „határon túli szlovákok” státusáról, amelynek köszönhetően az érintettek – anyaországukban tartózkodva – közel ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint a szlovák állampolgárok.)³

Nincs olyan nemzetstratégiánk sem, amely életképes elképzeléseket tartalmazna a tekintetben: hogyan kell – és hogyan lehet – a magyar nemzeti kibontakozás érdekében felhasználni azt a „hátrányt”, hogy minden harmadik magyar ember a határokon túl él, azaz hogyan lehetne ebből az akár vélt, akár valódi hendikepből erényt, előnyt kovácsolni. A határon túliakat – Kárpátalja esetében legalábbis ez a tapasztalatom – az anyaország *nem „használja”* közvetítőként az ukrán nemzet és állam felé, nem aknázza ki nyelvismeretüket, nincs szüksége tapasztalatukra. Az itt működő nemzetiségi intézményeket, sok évtizedes tapasztalattal rendelkező értelmiségieket gyakran még formálisan sem vonják be sem a politikai, sem a szakmai tárgyalásokba – ám utólag mégis számítanak egyetértésükre.

Végül nem hogy nemzetstratégiánk nincsen arra vonatkozólag, hanem hivatalos körökben még felvetni sem hallottam, hogy Magyarország lakosságának ijesztő demográfiai mutatóit és a határon túli magyarság problematikáját *együttesen lehetne vizsgálni*. Talán ezt a témát sem kellene kínosan kerülni, tabunak tekinteni. Hiszen – akár tudomásul vesszük, akár nem – a határon túli magyarság e szempontból a magyarországi magyar lakosság emberanyag-tartalékának és genetikai rezervoárjának tekinthető. Aligha szolgálja az összmagyar nemzeti érdekeket e kérdés szemérmes agyonhallgatása, miközben egyrészt: a) az anyaország lakossága ijesztő mértékben fogy; b) a fogyás a magyar nemzetiségű lakosság körében a legnagyobb; s eközben másrészt: c) a határon túli magyarok fokozatosan beolvadnak a szomszédos országok többségi nemzetébe; d) a határon túli magyarok jelentős rétegei szülőföldjükön emberhez méltatlan körülmények közt vegetálnak.

Magam sem hiszem, hogy Magyarország a környező országok magyarságának betelepítésével oldhatná meg egyszer s mindenkorra népesedési problémáit, mint ahogy azt sem: ez a határon túliak gondjainak is legjobb áthidalása lenne. Ám határozottan az a véleményem, hogy a „helyben maradásban” való érdekelttség túlhangsúlyozása ilyen

³ Ezen írás befejezése után érkeztek az első hírek arról, hogy a magyar kormányzat részéről felmerült a határon túli magyarság jogi státusának megalkotására vonatkozó szándék. Jobb későn, mint soha. Nagy kérdés, hogy mikor lesz ebből – ha lesz egyáltalán – törvény, és hogyan lehet majd a gyakorlatban érvényesíteni.

körülmények között legalább is nem indokolt, mint ahogy a fenti tendenciák – *a*), *b*) *c*), *d*) – erősödése közepette az is furcsállható, miért állítanak a magyarországi hatóságok a környező országokból áttelepülni szándékozó magyarok elé évről évre áthághatatlanabb akadályokat. Bármilyen hihetetlen: egy kínai piaci árus ma könnyebben és gyorsabban kaphat tartózkodási vagy letelepedési engedélyt Magyarországon, mint egy kárpátaljai magyar mérnök vagy tanár.⁴

Szükség lenne tehát egy olyan nemzetstratégiára, amely abból indul ki, hogy a határon túli magyar kisebbségek Magyarország számára nem teherként (pl. a szomszédos országokkal való tárgyalásokban), nem hátrányt (pl. az európai csatlakozásnál), nem nyugót és kiadási tételt (a támogatásoknál), nem elutasítandó bevándorlókat (az áttelepülők esetében), hanem előnyt, értéket, érvényesíthető többletet jelentenek. Ehhez persze nem csupán szemléletváltásra lenne szükség, hanem a mindennapi gyakorlat megváltoztatására is.

És mindezt természetesen csak akkor mutatkozna igazi esély, ha az anyaország ebbéli szándéka *párosulna a kisebbségek egyetértésével és alkalmasságával*. Ám – kell-e mondanunk – e tekintetben is sok a hiányosság, az ellentmondás, az anomália.

Az első probléma a következőkben ragadható meg: Magyarország nem ismeri megfelelő mélységében a határon túli magyar közösségeket. Ennek több oka is van. A első nyilván az, hogy a sok évtizedes elzártság akadályozta a kommunikációt. A második: az elmúlt tíz esztendőben egyik fél sem törekedett megfelelő mértékben a hiteles információk beszerzésére, illetve továbbítására. Magyarország különböző körei egyrészt a saját illúzióik („ott élnek az igazi magyarok”) vagy előítéleteik („ott már csak elfajzott magyarok élnek”) beigazolódása felé torzították a valóságot, másrészt saját belpolitikai érdekeiknek megfelelően állították be a kisebbségek szükségleteit (lásd például a Duna TV teljes problematikáját vagy azokat a vitákat, amelyek olykor a kisebbségi vezetők és a magyarországi politikai élet képviselői közt robbannak ki). A határon túli kisebbségek szervezetei pedig, hasonlóan, saját érdekeiknek, leghatékonyabb öngigazolásuknak megfelelően traktálták az általuk képviselt helyzetét, problémáit: így például gyors és nagyobb támogatást remélve nem ritkán túldramatizáltak eseményeket, máskor pedig saját érdemüknek tudtak be hatósági intézkedéseket, engedményeket. Az anyaország hivatalos körei csak ezen szervezetek révén tájékozódtak a kisebbségekről, fenntartás nélkül – kényelmességből – elfogadták az általuk mondottakat, leírtakat. Természetesen lehetetlen a szervezetlen lakosság minden tagjának kikérni a (külön)véleményét, ám nagy hiba lemondani a független értelmiségiek tájékoztatásáról (erre Kárpátalja esetén alig-alig tudok példákat), vagy arról, hogy magyarországi független szakemberek a helyszínre utazva, ott hosszabb időt eltöltve tanulmányoznák a helyzetet (erre sem tudok példát).

Az ismerethiány következménye, hogy az anyaországnak nincs reális képe a kisebbségek lehetőségeiről és képességeiről. Hivatalos, e témában érdekelt körökben sem tudják felmérni, mely feladatok azok, amelyek nem szorulnak támogatásra (vagy azért, mert megoldásuk lehetséges önerőből, vagy azért, mert eleve nem szolgálnak jó célt), melyhez szükséges Magyarország támogatása – és melyik az, amit teljes egészében át kell vállalni. Így aztán a magam részéről a kisebbségekkel való eredményes együttműködés másik akadályának az elhibázott (vagy legalábbis ellentmondásos) támogatási

⁴ A kérdésről számos – itt fel nem sorolható – tapasztalattal rendelkezem közvetlen baráti és családi körömből.

rendszer tekintem. Az ezek megítélésében és felhasználásában mutatkozó anomáliák bemutatása külön tanulmány tárgyát képezhetnének. Erre nem térek ki, sommás véleményem azonban az, hogy egyrészt senki sem vitatja: ezeknek a támogatásoknak felbecsülhetetlen jelentőségük van az anyanyelvű oktatás és művelődés fenntartásának szempontjából, másrészt azonban morális szempontból ezek a juttatások mérhetetlen rombolást okoztak, megosztották a magyarságot, állandó klientúrát hoztak létre, ki-munkálták a kedvezményezettek arroganciáját, ugyanakkor ösztönözték a látszateredmények létrejöttét és a koldusmentalitás kialakulását. A most már menetrendszerűen érkező támogatások a kárpátaljai magyar szervezetek és intézmények vezetőiben (egyben a támogatások hasznélvezőiben) egy tökéletesen torz, egészségtelen szemléletet alakítottak ki, az általuk képviselt (lefedett!) területen – szerintem – csökkentette a vitalitást, a kreativitást, a probléma-megoldási készséget, az önzetlen „kisebbségi többletmunkára” való hajlandóságot. A támogatási rendszerben nem érvényesül a teljesítmény- és minőségelvűség, hanem a látszateredmények dominálnak: a támogatottak szorgalmasan építik a kárpátaljai magyar Potemkin-falut. Eltorzultak az arányok, eltorzult a gondolkodásmód, jó ideje már a fark csóválja a kutyát: a kérdést már senki sem úgy teszi fel: mit kellene tenni, hanem így: mihez lehetne pénz szerezni. Egy rendezvényt már nem azért tartanak meg, mert arra valóban szükség van, hanem mert annak idején megpályázták, s kaptak is rá pénzt, most meg már közeledik az elszámolási határidő, hát gyorsan el kell költeni a támogatást – hogy lehessen újat kérni.

Ezáltal a kisebbségek – egészüket tekintve – egyre alkalmatlanabbakká válnak az érdemi együttműködésre (miközben szervezeteik egyre nagyobb profizmussal sajátítják ki a „magyar ügy” egészét, s ragadják magukhoz a támogatásokat, illetve szerzik meg a támogatások újraelosztására szóló felhatalmazást), már rég nem akarnak partnerek lenni. Csak kapni szeretnének, és végképp megfelelkezni látszanak arról, hogy kivételes helyzetükben adhatnának is, hisz olyan értékkel rendelkeznek, amely nagyságrendekkel felülmúlja a viszonzás nélkül kapott adományokat. Senki sem akad, aki tudatosítaná bennük: felbecsülhetetlen *helyzeti tőke* birtokosai ők, egyedüli kiváltságuk lehetne, hogy ezt kamatoztassák, ha Magyarország végre felismerné, mily égető szüksége van erre a tőkére, s ha a kisebbségi szervezetek nem az aprópénzre váltásában lennének érdekeltek.

A kisebbségben élők kiváltságos helyzetének a széleskörű fel- és elismerése lehetne az alapja annak, hogy Magyarország nemzetstratégiájában méltó helyére kerüljön a határon túli magyarság.

Ez valóban érdekeinket szolgáló előrelépés lenne.

Addig is minden marad a régiben, „nemzeti arculatunk” groteszk fintoiba torzul, amikor azon tűnődünk, *addig* sem nyújtózkodó fázó lábunkra vajon az állampolgárság lyukas zokniját vagy az anyaország távolodó, rövid takaróját húzzuk-e rá először.

Ungvár, 1999. szept.-okt.